

УДК 811.161.2'255:811.161.1

С.О. Белевцова**АКТУАЛЬНІ РЕСУРСИ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВНИЧОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ**

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей становлення, творення та раціонального використання української юридичної термінології. Запропоновано методику визначення найточнішого варіанта перекладу окремих юридичних термінів

Ключові слова: юридична термінологія, юридичні терміни-відповідники, терміносистема, термінолексика.

Аннотация. Статья посвящена изучению особенностей становления, создания и рационального использования украинской юридической терминологии. Предложено методику определения наиболее точного варианта перевода отдельных юридических терминов.

Ключевые слова: юридическая терминология, юридические термины – соответствия, терминсистема, терминология.

Abstract. The article is devoted to the study of features formation, creation and management of Ukrainian legal terminology. The method of determining Closest translation of certain legal terms

Key words: legal terminology, legal terms, matches, terminological, terminoleksyka.

Становлення України як незалежної суверенної держави загострило проблему створення національної термінології в усіх без винятку галузях суспільної діяльності. Протягом віків Україна не мала реальної власної державності, а отже, і своєї державної мови. Особливо ж нагальною є потреба у загальновизначеній правничій термінології, яка є не лише формальним атрибутом державності, а й орієнтиром для розв'язання інших термінологічних проблем, важливим чинником розвитку всієї терміносистеми. По суті, проблема української правничої термінології водночас відображає як мовно-етнічний, так і державно-правовий розвиток нашого суспільства. А її розв'язання прискорить багато етнодержавних процесів, що є необхідною умовою нормального функціонування всіх державних і громадських інститутів. Від точного значення терміна, вжитого у тексті нормативно-правового акта, залежить доля і життя багатьох людей.

Метою статті є аналіз юридичних термінів-відповідників в російській та українській мовах та запропонування методики визначення найточнішого варіанта перекладу деяких юридичних термінів.

Класифікація й аналіз української правничої термінології Ю. Зайцевим виявили проблемні групи термінів, які на той час (1997) охоплювали переважну більшість правничої термінології. На сьогодні для більшої частини з них уже знайдено правильний варіант, що влаштовує і правознавців і лінгвістів. Але проблеми, пов'язані з пошуками адекватних правничих термінів, які б правильно й одночасно позначали усі юридичні поняття, все ж залишилися не вирішеними.

Аналіз сучасного стану правничої термінології свідчить, що залишилися, наприклад, такі труднощі:

1. Паралельне застосування кількох термінів для характеристики одного поняття: *правовий – правний – правничий, вогнепальний – вогнестрільний, заподіяти шкоди – завдати шкоди*;

2. Невпорядкованість правничої термінології виявляється також в омонімії, коли один український термін вживається для позначення зовсім різних юридичних понять: *передача земельних ділянок – передача телевізійна*;

3. Залишки транслітерації: *угон, неустойка, упущена вигода, витребування майна*;

4. Велика кількість невмотивованих іншомовних слів: *траст, кілер, хакер*, які вживаються (переважно в усному мовленні) з довільним значенням тощо.

Українська мова має потужні внутрішні ресурси для позначення нових понять. Наприклад, *дистриб'ютор і дилер* мають українські відповідники *база і продавець(або посередник), ексклюзивний – винятковий, превентивний – запобіжний, калькуляція – обчислення тощо*.

Усе це впливає на юридико-технічний рівень текстів українських нормативно-правових актів, а в перспективі може істотно загальмувати процес складання правового ресурсу і запровадження автоматизованої обробки юридичної інформації.

Для розв'язання питань формування національної правничої термінології у 1993 році в Україні було створено Державну комісію з питань правничої термінології, у 1995 – Центр правничої термінології, перекладів та словників. Одним з основних напрямків роботи центру є впорядкування української правничої термінології, укладання та видання словників різних типів, а також створення комп'ютерних баз даних з правничої термінології.

Перед укладанням власне нормативних словників важливо опрацювати весь масив лексики, зафіксованої у спеціалізованих лексикографічних джерелах, в актах законодавства та правничій літературі, виявити труднощі вживання термінів, відповідним чином дослідити їх і запропонувати найточніший та правильний варіант для перекладу та позначення певного поняття.

Таким чином, до факторів, які істотно впливають на створення ефективних текстів законодавства, дослідники відносять такий об'єктивний чинник, як багаторічне панування російської мови в галузі права, а серед суб'єктивних – відсутність єдиної теоретично та методологічно обґрунтованої політики у сфері їх термінологічно-мовного оформлення. Як зазначається дослідниками [1], увага до юридичної термінології є ознакою рівня розвитку правової держави, нації, її свідомості (а точніше – правосвідомості), а відтак, виявом духовної культури нації.

Спостереження за юридичною термінологією сфери її фіксації, тобто аналіз, у першу чергу, перекладних термінологічних джерел, дає можливість зробити певні зауваження щодо українських відповідників, які «мають бути суворо точними, що посилюються юридичним порядком, і набувають рівня «очищеного змісту», щоб їх легко було розпізнати, а відтак і легко встановити, що вони визначають» [2, с. 222].

Однією з важливих сучасних лінгвістичних проблем є добір точних еквівалентів до російськомовних термінів всіх галузей права, які б найточніше відтворювали семантику відповідних понять.

Проаналізуємо деякі базові терміносполуки на позначення різних юридичних дій, процесів та абстрактних понять.

Російський термін *меры* називає абстрактне юридичне поняття й означає «передбачені законом заходи процесуального примусу, що застосовуються до обвинуваченого, підсудного, а також засудженого за наявності достатніх підстав вважати, що він може уникати слідства або суду чи перешкоджатиме встановленню істини у справі, або вестиме злочинну діяльність, а також для забезпечення виконання вироку» [3, с. 103], використовується в кримінальному процесі. У різних перекладних термінологічних джерелах до нього наведені такі українські відповідники: *запобіжні заходи*, *заходи прискікання* [4], *запобіжний захід* [5]. Найбільш точним доцільно вживати український термін *запобіжні заходи*, оскільки, по-перше, варіант у формі однини *запобіжний захід* через вербальні складники не відтворює сутності юридичного поняття і вживається з порушенням граматичної форми; по-друге, терміносполука *заходи прискікання* не може бути нормативним варіантом, бо віддієслівний іменник *прискікання*, що входить до його складу, є русифікованим.

Російський термін *предварительное заключение* називає юридичну (слідчу) дію й означає «ув'язнення на підставі взяття під варту як запобіжний захід, який застосовується до обвинуваченого, підсудного та підозрюваного у вчиненні злочину» [3, с. 211]. Якщо виходити із значення слова *попередній* («який здійснюється перед чимось, передує чомусь основному, підготовчий» [7, с. 569]), то *попереднє ув'язнення* має означати щось типу першої (попередньої) стадії якогось подальшого, «основного», ув'язнення. Можливо, з огляду на обвинувальний ухил радянського судочинства, це і відбивало певну логіку. Але *предварительное заключение* застосовується не з метою «попереднього» покарання через позбавлення волі, а з метою запобігання певним діям обвинуваченого (підозрюваного) шляхом позбавлення волі на певний час. Відповідно до цього призначення російське *предварительное заключение* визначається як один із запобіжних заходів. Тому, незважаючи на те, що в різних термінологічних джерелах наведено різні відповідники (попереднє ув'язнення [4], [5]), досудове ув'язнення [8], запобіжне (попереднє, досудове) ув'язнення [6]), вважається за нормативну терміносполуку *запобіжне ув'язнення* для номінування цього юридичного поняття.

Російський термін *предание суду* номінує самостійну стадію кримінального судочинства, на якій «суддя – одноособово своєю постановою або суд – у розпорядчому засіданні своєю ухвалою віддає обвинуваченого до суду» [9, с. 26]. Ця терміносполука має такі україномовні відповідники, як *віддання до суду* [4], [5], *притягнення до суду* [10], *віддання під суд* [11], *віддання до суду* [12]. Для нормативного вживання пропонуємо складений термін *віддання під суд*, оскільки, по-перше, *притягнення до суду* відповідає російському *привлечение к суду*; по-друге, використання конструкції *під суд*, для якої характерна обмежена сфера

використання, вказує на особливий характер зазначеного юридичного поняття, а не просто віддання чогось – документів, справи та ін. – до суду; по-третє, сполучення *під суд* безпосередньо пов'язане з субстантивним дієприкметниковим однослівним терміном *підсудний*, що виправдано і логічно, і словотвірними правилами, і юридично.

У досліджувальній юридичній сфері звертають на лінгвістичну увагу й базові однослівні російсько-українські відповідники. Зокрема, віддієслівний іменниковий російський термін *доказывание* у різних перекладних лексикографічних джерелах має два українські відповідники: *доказування*, *доводження* ([4], [5], [10]), які є синонімічними. Однак процесуальна діяльність судових органів та інших учасників кримінального процесу – це збирання доказів, закріплення, перевірка та їх оцінка, яка спрямована на всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи для встановлення об'єктивної істини. Враховуючи це, перевагу слід надати іменнику *доказування*, в основі якого – поняття і відповідно термін *доказ*.

Отже, оскільки кожна природно сформована термінологічна система розвивається за законами спадковості, важливо керуватися тим, що відповідники до вже ustalених правових понять слід добирати обережно. Різка заміна може мати наслідком небажані непорозуміння у правозастосовній практиці. Крім того, однією з основоположних засад цього доводу визнано пріоритетність суто українських слів, оскільки саме вони органічно можуть увійти до терміносистеми, яка склалася, не порушуючи цілісності мовної та юридичної матерії.

Література

1. Артикуца Н.В. Проблеми і перспективи вивчення юридичної термінології / Н.В. Артикуца // Українська термінологія і сучасність. – К.: КНЕУ, 1997. – С. 50–53;
2. Онуфрієнко Г.С. Термінологічний потенціал мови спеціальності як потужний чинник професійної підготовки правника / Г.С. Онуфрієнко // Українське право. – 2002. – №1. – С. 235–238;
3. Тertiшник В.М. Кримінально-процесуальне право України: навч. посіб. / В.М. Тertiшник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 576 с.;
4. Русско-украинский словарь юридической терминологии / Под общей ред. акад. АН УССР Б.М. Бабя. – К, 1985. – 153 с.;
5. Андерш Ф. Словник юридичних термінів (російсько-український) / А.Ф. Андерш та ін. – К: Юрінком, 1994. – 322 с.;
6. Навчальний російсько-український словник фахової термінології для правників (понад 2200 терміносполук) / Г.С. Онуфрієнко та ін. – 2-е вид., доп. – Запоріжжя: ЗЮІ МВС України, 2001. – 124 с.;
7. Кримінально-процесуальний кодекс України : станом на 15 червня 2006 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Х.: ПП «ГВІНІ», 2006. – 256 с.;
8. Українсько-англійський словник правничої термінології / Л.В. Мисик. – К., 1999. – 523 с.;
9. Головченко В.В. Юридична термінологія: довідник. Юридична термінологія / В.В. Головченко, В.С. Ковальський. – К., 1985. – 153 с.;
10. Веретка С. Практичний правничий словник / С. Веретка, М. Матківський; ред. Ю. Мазуренко. – Х., 1926. – 126 с.;
11. Воробйова С. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології (труднощі терміновживання) / Ю. Зайцев та ін. – К.: Українська Правнича Фундація, 1994. – 553 с.;
12. Російсько-українсько-англійсько-німецький юридичний словник / В.Г. Гончаренко та ін. – К.: Либідь, 1995. – 240 с.